

Sociale rechtvaardigheid, socio-demografische veranderingen, en de nieuwe welvaartsstaat

Ingrid Robeys
Politieke theorie, Radboud Universiteit Nijmegen
i.robeys <hier @ invoegen> fm.ru.nl

16 maart 2007

te verschijnen (na copy-editing) in: *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte*

Abstract

Dit artikel omschrijft de contouren van het NWO-VIDI onderzoeksproject over sociale rechtvaardigheid en de nieuwe welvaartsstaat. Recente socio-demografische veranderingen –in het bijzonder vergrijzing, ontgroening, de veranderende aard van het ouderschap en van genderverhoudingen– vereisen een nieuwe welvaartstaat. Dit project heeft tot doel om de normatieve grondslagen van deze nieuwe welvaartstaat te bestuderen. Met andere woorden, wat moet er gebeuren opdat deze welvaartstaat rechtvaardig is? In de literatuur over sociale rechtvaardigheid in de politieke theorie/filosofie zijn er weinig handvaten om de normatieve gevolgen van deze socio-demografische veranderingen te bestuderen. Daarom zal deze studie niet enkel bestaande rechtvaardigheidsprincipes of theorieën toepassen op deze nieuwe situatie, maar ook een aantal theoretisch onderbelichte aspecten bestuderen. Ook zal een levensloopperspectief gehanteerd worden, waarbij de systematische relaties tussen kinderen, actieve volwassenen, ouderen, en in het bijzonder de specifieke problemen van werkende moeders niet uit het oog verloren worden. Het VIDI-project zoomt in op de rechtvaardigheidsvraagstukken van drie dimensies van de levensloop: ouders, gender, en ouderen.

1. Inleiding

Weinig wetenschappers twijfelen er nog aan dat recente socio-demografische veranderingen een hervorming van de welvaartsstaat noodzakelijk maken. Het gaat hier in de eerste plaats over processen van ontgroening, vergrijzing, en veranderingen in de aard van ouderschap en genderrelaties. Deze trends maken een nieuwe welvaartstaat noodzakelijk, omdat de huidige welvaartsstaatarrangementen ontworpen zijn voor een samenleving met minder ouderen, meer actieve volwassenen, klassiekere genderverhoudingen, en waarin ouderschap veel vaker het karakter had van een onvermijdelijke gebeurtenis dan van een bewuste keuze.

In dit artikel bespreek ik het onderzoeksopzet van een NWO-VIDI project dat de rechtvaardigheidsdimensies van deze welvaartstaats Hervorming zal onderzoeken. Analyses van sociale rechtvaardigheid stellen de vraag of een persoon of een groep minder baten heeft dan die persoon of groep zou moeten hebben (of lasten dragen) in relatie tot de andere leden van de samenleving (Miller 1999: 1). Dit onderzoeksproject heeft tot doel om de aard en de normatieve legitimiteit te onderzoeken van de verdeling van baten en lasten die door deze sociale veranderingen worden veroorzaakt.

Dergelijke expliciet normatieve fundamenten ontbreken vaak in welvaartstaatsanalyses. Dit is ook zichtbaar in de huidige publieke debatten in Nederland en andere landen, waar vele beleidsvoorstellen aangaande vergrijzing, ontgroening, het ondersteunen van werkende ouders en emancipatie, vaak gebaseerd zijn op *impliciete* noties van sociale rechtvaardigheid die niet aan een rigoureuze analyse worden onderworpen. Soms worden deze beleidsvoorstellen zelfs alleen gerechtvaardigd op basis van hun vermeende efficiëntie-effecten, en worden sociale rechtvaardigheidsvragen helemaal buiten ogenschouw gehouden. Bovendien vinden we in de filosofische literatuur over sociale rechtvaardigheid ook niet veel relevante bijdragen – dit in tegenstelling tot de uitgebreide filosofische literatuur over de ‘klassieke’ sociale noden en conflicten, zoals inkomensongelijkheid ten gevolge van verschillen in arbeidsmarktproductiviteit of handicaps (Dworkin 2000, Kymlicka 2002, Miller 1999, Rawls 1971, Van Parijs 1995; zie Pierik 2007 voor een overzicht).

Een bijkomende probleem is dat veel literatuur over de nieuwe welvaartstaat sociaal-wetenschappelijk en niet filosofisch van aard is. Praktische politieke filosofie/theorie heeft daarom een belangrijke rol te vervullen, omdat het enerzijds de normatieve fundamenten van de welvaartstaats Hervormingen kan bestuderen, maar ook omdat het een brug kan slaan tussen de sociaal-wetenschappelijke literatuur enerzijds, en de abstractere en ideaal-typische literatuur over rechtvaardigheid in de politieke filosofie anderzijds. Het project situeert zich op het raakvlak van deze twee wetenschapsgebieden.

Voor het bestuderen van de welvaartstaat is een levensloop perspectief zeer relevant. Dit is een analyse die de systematische relaties tussen verschillende levensfasen benadrukt (voornamelijk kinderen, actieve volwassenen, ouderen), en waarbij de cruciale rol en specifieke problemen van (werkende) moeders extra aandacht krijgen (Esping-Anderson *et al.* 2002). Dit project zal op drie dimensies van het levensloopmodel inzoomen: ouderen, gender, en ouderschap. Elk deelproject zal de principes van rechtvaardigheid voor die specifieke dimensie analyseren, en onderzoeken welke sociale instituties en overheidsbeleid daar het beste op aansluiten. Met andere woorden, de globale vraag die dit project beoogt te beantwoorden is: Wat betekent rechtvaardigheid tussen ouders en niet-ouders, rechtvaardigheid tussen zorgende mannen en vrouwen, en rechtvaardigheid voor ouderen, en wat impliceert dit voor het ontwerpen van de nieuwe

welvaarstaat, zowel in termen van principes als ook in termen van de keuze voor bepaald overheidsbeleid en sociale instituties?

Alvorens in secties 3 tot en met 5 de drie deelprojecten afzonderlijk te beschrijven, wil ik eerst drie politiek-filosofische uitdagingen aanstippen die voor alle drie deelprojecten relevant zijn.

2. Drie politiek-filosofische uitdagingen

De eerste politiek-filosofische uitdaging is het welgekende probleem van de ‘*metric of justice*’: in welke dimensie(s) moeten interpersoonlijke vergelijkingen voor rechtvaardigheidsdoeleinden gebeuren? Er gaan in de politieke filosofie steeds meer stemmen op om vraagstukken van sociale rechtvaardigheid niet alleen te analyseren door naar de verdeling van hulpbronnen te kijken, maar om te vertrekken van een bredere notie van welzijn (Robeyns 2006). Zo’n notie wordt aangereikt door de capability benadering, waarvan bovendien is aangetoond dat die bijzonder relevant is voor het bestuderen van de rechtvaardigheidsaspecten van zorg en gender (Sen 1992, 1995; Nussbaum 2000; Robeyns 2003, 2005, 2007). Echter, in het ontwerpen van sociale instituties en beleid is het *publiciteitscriterium* (Rawls 1971) ook belangrijk, met andere woorden, het beleid zelf moet geïmplementeerd worden aan de hand van hulpbronnen (breed gedefinieerd) zodat de allocatie-beslissingen van beleidsmakers publiekelijk gevolgd en beoordeeld kunnen worden. Het theoretische kader van dit onderzoeksproject zal daarom een combinatie zijn van de capability benadering voor interpersoonlijke vergelijkingen, en de hulpbronnenbenadering voor het ontwerpen van instituties en beleid.

De tweede theoretische uitdaging betreft de notie van verantwoordelijkheid. Deze heeft sterk aan belang gewonnen in rechtvaardigheidstheorieën en politieke debatten. Men kan beargumenteren dat ouders verantwoordelijk zijn voor hun procreatieve keuzes, dat mannen en vrouwen verantwoordelijk zijn voor hun gender-gedifferentieerde keuzes tussen onbetaalde zorg en betaalde arbeid, en dat de ouderen zelf verantwoordelijk kunnen gesteld worden of ze de nodige voorzieningen hebben getroffen voor hun (zorg)behoeften op hun oude dag. Maar er is ook in toenemende mate kritiek op deze noties van keuze en verantwoordelijkheid die de hedendaagse rechtvaardigheidstheorieën domineren. Zo heeft Anderson (1999) geargumenteed dat deze gebaseerd zijn op een geïdealiseerde visie op menselijk handelen. Het is daarom belangrijk om meer gecontextualiseerde noties van keuze en verantwoordelijkheid te onderzoeken (Brown 2005, Wolff and de-Shalit 2007).

De derde theoretische uitdaging betreft de vraag wat de reikwijdte van sociale rechtvaardigheid is, en of de overheid op legitieme wijze sociale rechtvaardigheid kan bewerkstelligen, indien dit het interveniëren in de private sfeer vereist. De klassieke visie is dat rechtvaardigheid een zaak van de publieke sfeer is, die niet van toepassing is op

private aangelegenheden, zoals de familie. Deze visie is echter sterk bekritiseerd, en vele filosofen hebben uiteindelijk geconcludeerd dat rechtvaardigheid ook in de private sfeer relevant is (Okin 1989, Kymlicka 2002, Brighouse 2004). Echter, de vraag of er rechtvaardigheidsvragen spelen binnen families is analytisch een andere vraag dan de vraag of overheidsoptreden in de private sfeer legitiem is. Bovendien moeten we een onderscheid maken tussen verschillende types van interventies in de private sfeer, omdat het zou kunnen dat sommige moreel verwerpelijk zijn, maar andere niet.

3. Rechtvaardigheid tussen ouders en niet-ouders

In de tweede helft van de vorige eeuw is men ouderschap in toenemende mate gaan beschouwen als een vrijwillige keuze, onder andere dank zij de verspreiding van de anticonceptiepil en veranderende sociale en religieuze normen. Dit heeft een aantal nieuwe rechtvaardigheidsvraagstukken gecreëerd. Is ouderschap een voldoende basis waarop men steun van de samenleving kan rechtvaardigen, en zo ja, welke soort ondersteuning? Vragen over rechtvaardigheid tussen ouders en niet-ouders zijn vragen over de principes waarmee we de baten en lasten van het opvoeden van kinderen verdelen, welke rechten ouders en kinderen hebben in termen van welvaartstaatsbeleid, op wie de overeenkomstige plichten van dergelijke rechten zou moeten rusten, en welke instituties en beleidsmaatregelen het meest efficiënt zijn om deze principes in de praktijk te brengen.

Door het dalende geboortecijfer en de dramatische veranderingen in de kansen voor vrouwen is de 'prijs' van het ouderschap, en voor moeders in het bijzonder, significant toegenomen (Folbre 1994a, Crittenden 2001). Aan de ene kant is de opportuïteitskost voor het opvoeden van kinderen toegenomen, omdat de 'payoffs' van betaalde arbeid voor vrouwen nu veel hoger zijn (zowel financieel als niet-financieel). Bovendien wordt, wanneer een economie zich ontwikkelt, de kost van zorgarbeid in verhouding tot de kost van industriële productie hoger, omdat er weinig mogelijkheden zijn voor grote productiviteitsverhogingen door innovaties in de zorg. Bovendien brengt procreatie voor het eerst in de geschiedenis een wettelijk afdwingbaar en stringente 'no-exit' verplichting met zich meebrengt, omdat zowel moraliteit als de wet eisen dat ouders de belangen van hun kinderen verdedigen en behartigen, in plaats van hen te verwaarlozen of te verstoten (Alstott 2004). Aan de andere kant zijn de economische voordelen van ouderschap sterk verzwakt: kinderarbeid is niet langer toegestaan, en kinderen worden niet langer beschouwd als een verzekering voor de oude dag. Ook de niet-economische voordelen van het ouderschap zijn veranderd. Zo is het maar de vraag welke invloed de toegenomen ontplooiingsmogelijkheden voor vrouwen hebben op de *relatieve* psycho-emotionele voldoening van het ouderschap. Bovendien hebben toegenomen geografische mobiliteit de niet-materiële steun verminderd die ouderen kunnen verwachten van hun kinderen.

De empirische realiteit van niet-ouders is ook veranderd. Ten eerst is het aantal vrijwillig kinderlozen toegenomen. Ook al opperen vrijwillige kinderlozen dat de maatschappij hun beslissing om 'kindvrij' te blijven nog steeds niet kan accepteren (Defago 2005), in historisch perspectief is het toch waarschijnlijk veel gemakkelijker geworden om een goed leven te leiden zonder kinderen. Dit heeft geleid tot het ontstaan van een nieuwe sociale groep die andere belangen heeft in de ontwikkeling van het overheidsbeleid en in de organisatie van de publieke ruimte en instituties dan ouders en kinderen.

Tegen deze empirische achtergrond kunnen we de vraag stellen hoe een maatschappij die rechtvaardig wil zijn naar zowel kinderen, ouders, als niet-ouders, er uit zou moeten zien. Er zijn een aantal argumenten naar voor geschoven waarom ouders en kinderen op steun zouden moeten kunnen rekenen. Ten eerste is beargumenteerd dat kinderen kunnen beschouwd worden als publieke goederen omdat hun aanwezigheid van belang is voor iedereen in de toekomst (Folbre 1994b). Het tweede principe stelt dat kinderen recht hebben op overheidssteun omdat ze een kwetsbare groep zijn die beschermd dient te worden. Ten derde zou in een gender-gestructureerde maatschappij steun voor ouders een noodzakelijke voorwaarde is om rechtvaardigheid tussen mannen en vrouwen te realiseren. Het vierde argument stelt dat ouders recht hebben op ondersteuning omdat het ouderschap hun persoonlijke autonomie in gevaar brengt (Alstott 2004), of omwille van een meer perfectionistische argumentatie waarom ouderschap een wenselijk goed is (Brighouse 2005). Ten slotte zijn er naast deze normatieve argumenten ook nog economische efficiëntie overwegingen die een rol kunnen spelen.

Dit deelproject stelt zich tot doel om deze (en eventueel andere) principes te analyseren en te werken aan een theorie van rechtvaardigheid tussen ouders en niet-ouders. Daarnaast zullen specifieke beleidsmaatregelen en instituties onderzocht worden op basis van deze principes. De precieze rechtvaardiging van een bepaald beleid of instituut is niet alleen belangrijk om te bepalen wie legitiem een beroep kan doen op een bepaalde voorziening (vb. universele versus gerichte voorzieningen), maar ook wie de lasten zouden moeten dragen (vb. de overheid, werkgevers, individuen via verzekeringsmechanismen).

4. Rechtvaardigheid tussen zorgende mannen en vrouwen

Het tweede deelproject onderzoekt de veranderende aard van genderrechtvaardigheid. Empirische studies hebben aangetoond dat de genderongelijkheden in uitkomsten (vb. inkomen, leiderschapsposities, etc.) significant verkleind zijn in de laatste decennia. Echter, terwijl de kloof tussen jonge mannen en vrouwen zonder zorgverantwoordelijkheden bijna gedicht is, blijft er een significante ongelijkheid tussen mannen en vrouwen die zorgverantwoordelijkheden dragen. Dit is empirisch vooral

aangetoond voor moeders en vaders, maar is ook het geval voor mannen en vrouwen die voor hulpbehoevende ouderen zorgen (Williams 2000, Gornick and Meyers 2003). Volgens de capability benadering moeten we om deze genderongelijkheden te begrijpen, niet alleen de verdeling van hulpbronnen analyseren, maar ook andere waardevolle dimensies onderzoeken zoals sociale relaties en vrij beschikbare tijd. Tijdsbesteding in het bijzonder is zeer relevant om genderongelijkheden te begrijpen, omdat tijd bij uitstek een schaarse capability-input is die niet zomaar tussen gezinsleden kan overgedragen worden. Empirische studies tonen aan dat moeders, en vooral diegene die alleenstaande ouder zijn of buitenshuis werken, minder vrij beschikbare tijd hebben dan andere volwassenen (Gershuny 2000). De vraag is echter of Nederland hierin een uitzonderingspositie bekleedt, gegeven de sterke cultuur van deeltijdwerk voor moeders.

Dit deelproject zal onderzoeken in welke mate ongelijkheden in zorgtaken en betaalde arbeid tussen mannen en vrouwen een probleem van rechtvaardigheid kunnen stellen. Er zijn scherpe theoretische verschillen van inzicht of genderongelijkheden überhaupt wel een kwestie van onrechtvaardigheid zijn. Sommigen hebben geargumenteed dat genderongelijkheden het resultaat zijn van inherente verschillen tussen de geslachten (Hakim 2001). Anderen beweren dat zo'n positie het bestaan van preferentievormende mechanismen ontkent (Folbre 2004a). Nog anderen beweren dat de vraag of genderongelijkheden problemen van rechtvaardigheid oproepen niet kan beantwoord worden zonder een goed begrip van hoe mannen en vrouwen keuzes maken, en welke empirische parameters deze keuzes beïnvloeden en beperken (Okin 1989, Folbre 1994a, Robeyns 2003). Dit deelproject zal enerzijds een analyse van de theoretische karakterisering van genderrechtvaardigheid ontwikkelen, en anderzijds een normatieve analyse van de huidige welvaartsstaatarrangementen uitvoeren.

5. Rechtvaardigheid voor ouderen

In de sociaal-wetenschappelijke literatuur over ouderen en de hervorming van de welvaartsstaat gaat de aandacht overwegend uit naar de duurzaamheid van het pensioensysteem. Er is veel minder aandacht voor de immateriële en informele zorgbehoeften van ouderen, die vaak verricht worden door partners, kinderen, of jongere familieleden. Deze informele zorg roept een aantal fundamentele rechtvaardigheidsvragen op, omdat de baten en lasten van deze zorg ongelijk verdeeld zijn, net zoals de baten en lasten van de welvaartsstaatsvoorzieningen die deze zorg ondersteunen. Esping-Andersen (2002: 24) heeft dit probleem snel terzijde geschoven door te stellen dat de Europese Unie streeft naar gendergelijkheid en het verhogen van de arbeidsparticipatie van vrouwen, waardoor de optie dat ouderen voornamelijk verzorgd worden door hun (meestal vrouwelijke) familieleden is uitgesloten. Maar een dergelijke visie negeert het feit dat werkelijke genegenheid, vriendschap en emotionele steun niet te

koop is op de markt of geleverd kan worden door overheidsdiensten, en dat het welzijn van ouderen ook bepaald wordt door de steun en aanwezigheid van familieleden.

In de literatuur over sociale rechtvaardigheid is wel enig onderzoek verricht naar rechtvaardigheid voor ouderen. Norman Daniels (1988) heeft een principe van rechtvaardigheid tussen leeftijdsgroepen uitgewerkt, wat stelt dat hulpbronnen zouden moeten verdeeld worden tussen mensen van verschillende leeftijdsgroepen op dezelfde manier zoals voorzichtige burgers hun hulpbronnen zouden verdelen tussen de verschillende stadia van hun leven. Dit voorstel is bekritiseerd en gemodificeerd (e.g. McKerlie 1992). Deze literatuur handelt echter alleen over niet-persoonlijke hulpbronnen, zoals medische zorgvoorzieningen, of inkomen, en gaat er impliciet van uit dat dit de relevante maatstaf is voor interpersoonlijke vergelijkingen voor rechtvaardigheidsvraagstukken. Als we echter vertrekken van de reële mogelijkheden van mensen zoals deze door de capability benadering worden voorgesteld, is het duidelijk dat ouderen niet alleen deze overdraagbare hulpbronnen nodig hebben, maar ook persoonsafhankelijk hulpbronnen, in het bijzonder de hulpbronnen die nodig zijn om goede sociale relaties en emotioneel welzijn te verzekeren, daarbij inbegrepen informele zorg. Helaas wordt informele zorg meestal uitsluitend besproken als een kwestie van zorgethiek en niet als een kwestie van rechtvaardigheid. Echter, zoals Kymlicka (2002) overtuigend beargumenteerde, is de verdeling van de lasten en baten van zorg ook een kwestie van rechtvaardigheid.

In de context van de vergrijzing roept rechtvaardigheid voor ouderen een aantal lastige vragen op. Enerzijds zijn er vragen over de rechtvaardige verdeling van overdraagbare hulpbronnen (zoals pensioenen en medische voorzieningen) die vooral door normatieve welvaartseconomen geanalyseerd worden. In dit deelproject komt de nadruk te liggen op een aantal rechtvaardigheidsaspecten die veel minder aandacht hebben gekregen, namelijk die gerelateerd zijn aan informele zorg. Hebben kinderen, of andere familieleden en vrienden, een (perfect of imperfecte) plicht om te zorgen voor hulpbehoevende ouderen? Hebben vrijwillig kinderlozen ook een recht op informele zorg, en zo ja, op wie rust dan de overeenkomstige plicht? Indien we onderschrijven dat er bepaalde plichten om te zorgen voor hulpbehoevende ouderen bestaan, welke rechten op ondersteuning zouden er dan voor de zorgenden moeten gegarandeerd worden? Net als in de twee andere deelprojecten zal er enerzijds een theoretisch luik zijn dat de principes van rechtvaardigheid analyseert, en anders een normatieve analyse van de relevante welvaartsstaatarrangementen.

6. Tot slot

In dit korte artikel heb ik de contouren van het NWO-VIDI-project 'sociale rechtvaardigheid en de nieuwe welvaartstaat' geschetst. Het project beperkt zich tot drie dimensies van rechtvaardigheid, namelijk rechtvaardigheid tussen ouders en niet-ouders,

tussen zorgende mannen en vrouwen, en voor ouderen en diegene die informeel voor hen zorgen. Het moge duidelijk zijn dat dit project een aantal interessante delen van een volledige politiek-filosofische analyse van de rechtvaardigheidsaspecten van de welvaartstaat niet zal kunnen behandelen. Misschien is wel de belangrijkste de vraag hoe migratie en mondiale rechtvaardigheid zich verhouden tot een rechtvaardige welvaartstaat. Mogelijk komen deze vragen kort aan de orde in dit project, maar een grondige analyse zal moeten wachten tot een volgende gelegenheid zich voordoet.

Literatuur

- Alstott, A. (2004) *No Exit. What Parents Owe Their Children and What Society Owes Parents*, New York: Oxford University Press.
- Anderson, E. (1999) 'What's the Point of Equality?', *Ethics*, 109, pp. 287-337.
- Brighouse, H. (2004) *Justice*, Cambridge: Polity.
- Brighouse, H. (2005) 'What is owed to parents and children?' *Imprints* 8(3), pp. 273-282.
- Brown, A. (2005) 'If we value individual responsibility, which policies should we favour?', *Journal of Applied Philosophy*, 22(1), pp. 23-44.
- Crittenden, A. (2001) *The Price of Motherhood*, New York: Henry Holt publishers.
- Daniels, N. (1998) *Am I my Parents' Keeper?* Oxford: Oxford University Press.
- Dworkin, R. (2000) *Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality*, Cambridge: Harvard University Press.
- Defago, N. (2005) *Child Free and Loving It*, London: Fusion Press.
- Esping-Andersen, G., D. Gallie, A. Hemerijck and J. Myles (2002) *Why We Need a New Welfare State*, Oxford: Oxford University Press.
- Folbre, N. (1994a) *Who Pays for the Kids? Gender and the Structures of Constraints*, New York: Routledge.
- Folbre, N. (1994b) 'Children as Public Goods', *American Economic Review Papers and Proceedings*, 80(2), pp. 86-90.
- Gershuny, J. (2000). *Changing Times. Work and Leisure in Postindustrial Societies*. Oxford: Oxford University Press.
- Gornick J. and M. Meyers (2003) *Families that Work. Policies for Reconciling Parenthood and Employment*, New York: Russell Sage Foundation.
- Hakim, C. (2001), *Work-Lifestyle Choices in the 21st Century*, Oxford: Oxford University Press.
- Kymlicka, W. (2002) *Contemporary Political Philosophy*, Oxford: Oxford University Press.
- McKerlie, D. (1992)'Equality between age-groups', *Philosophy and Public Affairs*, 21(3), pp. 275-295.
- Miller, D. (1999). *Principles of Social Justice*, Cambridge: Harvard University Press.

- Nussbaum, M. (2000) *Women and Human Development*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Nussbaum, M. (2006) *Frontiers of Justice*, Cambridge: Harvard University Press.
- Okin, S. (1989) *Justice, Gender and the Family*. New York: Basic Books.
- Pierik, R. (2007) 'Het egalitarisme tussen gelijk burgerschap en gelijke omstandigheden', *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte*, 99(1), pp. 16-33.
- Rawls, J. (1971) *A Theory of Justice*, Cambridge: Harvard University Press.
- Robeyns, I. (2003) 'Sen's capability approach and gender inequality', *Feminist Economics*, 9(2-3), pp. 61-90.
- Robeyns, I. (2005) 'The Capability Approach: A Theoretical Survey', *Journal of Human Development*, 6(1), pp. 93-114.
- Robeyns, I. (2006) 'The Capability Approach in Practice', *Journal of Political Philosophy*, 17(3), 351-376.
- Robeyns, I. (2007) 'When will society be gender just?', in: Jude Brown (ed.), *The Future of Gender*, Cambridge: Cambridge University Press, in press.
- Sen, A. (1992) *Inequality Re-examined*, Oxford: Clarendon Press.
- Sen, A. (1995) 'Gender Inequality and Theories of Justice', in: M. Nussbaum and J. Glover (eds.), *Women, Culture and Development*, Oxford: Clarendon Press, pp. 259-273.
- Van Parijs, Philippe (1995) *Real Freedom for All. What (if Anything) will Justify Capitalism?*, Oxford: Clarendon Press.
- Wolff, J. and A. de-Shalit (2007) *Disadvantage*, Oxford: Oxford University Press.
- Williams, J. (2000), *Unbending Gender. Why Family and Work Conflict and What to Do About It*, Oxford: Oxford University Press.